

POSTPOSITSIONIDEST MARI KEELES JA NENDE SUHE POSSESSIIVSUFIKSITEGA

P. Kokla

Soome-ugri keelte kateeder

Esimene mari keele grammatika ei käsitle postpositsioonidega seoses possessiivsufikseid, mida ta nimetab *энклитические частицы*. Küll aga toob ta personaalpronoomeni käänamise tabelis instrumentaalkäändena (*творительный*) vormid: *милецемъ* 'от меня', (*-лец* — postpositsioon, *-емъ* — ains. 1. is. possessiivsufiks), *мелецна* 'от нас', *тылецетъ* 'от тебя', *телецта* 'от вас',¹ samuti refleksiivpronoomenist: *шкелецемъ* 'от меня самого', *шкелецетъ* 'от тебя самого', *шкелецже* 'от его самого'.² Substantiivide possessiivse deklinatsiooni tabelis on instrumentaalkäändena antud vormid: *абамдене* 'моей матерью, моими матерьями'³ *атягдене* 'твоим отцом, твоими отцами'⁴. Keeles laialt levinud konstruktsioone, kus possessiivsufiks liitub postpositsioonile (*ава· дене-т* 'minu emaga', *атша· дене-т* 'sinu isaga') grammatika ei maini.

Ka A. Albinski grammatikas on kõne all olevate vormide esitus juhuslik.⁵ M. A. Castrén oli esimene, kes esitas süstemaatiliselt mari postpositsioonide muutumise isikuti.⁶ Possessiivsufiksitate käsitus tema grammatikas on asjalikum kõigi eelmiste autorite omast. Seni oli mari keele süsteemi esitamisel kinni peetud vene grammatika raamidest. Esimesena loobus neist Castrén. F. J. Wiedemann esitab samuti postpositsioonide muutumise isikuti: ains. *miñ dokem* 'minu juurde', *tiñ doket* 'sinu juurde', *tyda doko* või *tydan* (gen.) *doko* 'tema juurde', mitm. *mä dokana* 'meie juurde', *tä do-*

¹ Сочинения принадлежащие к грамматике черемисского языка, Санкт-петербург, 1775, lk. 48, 49.

² Ibid., lk. 51.

³ Ibid., lk. 13.

⁴ Ibid., lk. 15.

⁵ А. Альбинский, Черемисская грамматика, Казань 1837, lk. 25.

⁶ M. A. Castrén, Elementa grammatices tscheremissae, Kuopio 1845, lk. 21.

kada 'teie juurde', *nyna doko* või *nynan* (gen.) *doko* 'nende juurde'.⁷ Wiedemann näitab ka, et kui omandit märkiv substantiiv esineb koos postpositsiooniga, siis võib possessiivsufiksi liituda kas ühele või teisele neist. Temal kasutada olnud materjali alusel väidab Wiedemann, et possessiivsufiksi liitub sellisel juhul enamasti substantiiviga.⁸ Mari murdematerjalide vaatlus annab vastupidise tulemuse.

J. Budenz väidab, et «postpositsionaalsed käändelõpud *lan*, *geč*, *leč*» võivad personaalpronoomenite järel esineda ainult koos possessiivsufiksitega: *meñ lečem* 'minult'.⁹ See on liialdus, eriti 3. isiku suhtes. Budenz märgib õigesti (nagu seda juba Wiedemanni tegi), et substantiiviga ühenduses võib possessiivsufiksi liituda nii viimasele kui ka postpositsioonile: *kudem-dene* 'minu majaga',¹⁰ *kudodeneže* 'tema majaga'.¹¹

F. Vassiljev on õigesti mõistnud possessiivsufiksi osa mari keele grammatilises süsteemis. Postpositsioonide käsitluses ütleb ta, et need muutuvad possessiivsufiksile abil, nagu pöördüksid nad.¹² V. Vassiljev on täpsustanud F. Vassiljevi määratlust. Ta märgib, et juhul, kui adverb või postpositsioon kuulub ainsuse personaalpronoomenite juurde (peale 3. is.) või genitiivis olevate substantiivide juurde, siis liitub temale tingimata vastava isiku possessiivsufiksi.¹³ Murretes ei tarvitse see muidugi tingimata nii olla. Mitmuses on olukord üldjoontes sama mis ainsuses. Genitiivis substantiive postpositsiooni ees kohtame ainult erandjuhtudel (vt. lk. 180).

Millistes tingimustes liitub siis mari murretes possessiivsufiks postpositsiooniga? Milline on tema funktsioon sel juhul? Millised momente soome-ugri keelte ajaloost peegeldavad need seisgad? Nendele küsimustele vastates satume kahele eri nähtuste piirkonnale. Esimene neist puudutab kolme grammatilise isiku ruumiliste, ajaliste, põhjuslike jt. suhete väljendamist. Teiseks on koos postpositsiooniga esineva omandit väljendava substantiivi omaja esiletoomise probleem.

Esimeses piirkonnas eraldame kolm väljendusvõimalust. Isiku suhteid ümbritseva maailmaga (ja, kui nii võib väljenduda, ka

⁷ F. J. Wiedemann, Versuch einer Grammatik der tscheremissischen Sprache, Reval 1847, lk. 58.

⁸ Ibid., lk. 44—45.

⁹ J. Budenz, Cseremisiz tanulmányok. — Nyelvtudományi Közlemények III, Budapest 1864, lk. 460.

¹⁰ *ku-šš* tähendab *maja* peamiselt *majapidamise*, *talu* mõttes; teine tähendus on *väline suvekõök*.

¹¹ J. Budenz, op. cit., lk. 461.

¹² Ф. Васильев, Пособие к изучению черемисского языка, Казань 1887, lk. 56.

¹³ В. М. Васильев, Записки по грамматике языка народа мари, Казань 1918, lk. 22.

tema endaga) väljendab mari keel a) personaalpronoomeni ja postpositsiooniga, millele on liitunud posseßsiivsufiks, b) posseßsiivsufiksiga varustatud postpositsiooniga ning c) personaalpronoomeni ja posseßsiivsufiksita postpositsiooni abil.

a) Siin esineb pronoomen enamikul juhtudel nominatiivis. Näiteks ains. 1. is.: *süanleč ošno tołomiñ - degem 'a lakodalom elött jött hozzám'* (NyK III, 108), SO *üdürämäs-ußer miñ boktetšem tšonešten erten kajäs 'Ein weibliches ußer flog an mir vorbei'* (ROT, 45), Tuš *mıñ gıtsem silan mardež 'stärker als ich ist der Wind'* (BTS, 197), TM *pi-re mē-n mü-ŋem pošte-kem tō-lān šun-at 'a farkas utánam jött, elért* (MSz I, 294), Š *äldä, kenä män sayajem 'gyere, menjünk együtt (tk. velünk)'* (CsNSz I, 181), Š *tānā māñā statanem šats äštā 'te nem az én (kedvem) szerint cselekedtél'* (CsNSz I, 177), Pet *šuka-l božža-š kule-š tala-t mi-n öndžäke-m 'du sollst vor mir knien'* (TMSE, 267), Pet *to-l mi-n küdäñe-m 'Komm mit mir'* (TMSE, 48); ains. 2. is.: *tudo ten-lečed kugo 'ö náladnál nagyobb'* (NyK III, 112), TM *mā-n tē-n pele-net o-m kai 'én nem megyek el veled'* (MSz I, 88), T *tē-n dene-t ütša-ša-š o-k li 'sinuga võistelda ei saa'¹⁴*, Pet *mi-n tola-m ti-n olmešet služitla-š 'Ich komme statt deiner dienen'* (TMSE, 68). Mitm. 1. is.: Š *äldä, kenä mä sayana 'gyere, menjünk együtt (tk. velünk)'* (CsNSz I, 181), NP *me βertna poro jumoblaklan βitnen kumal 'sei betend unser Fürsprecher bei den gültigen Göttern'* (SUSA XIII, 38), Š *mä patsennä iktäžä kām(ä) uštäs lveš 'mitölnük mintegy 30 verszt (nyire) lesz'* (CsNSz I, 44); mitm. 2. is.: U *Meat-te detšna izi ulāna¹⁵ 'Wir sind jünger als ihr'* (SUSA XIII, 38).

Personaalpronoomen jääb tavaliselt muutumatuks, kui talle järgneb postpositsioon, hääldugu ta sellega rohkem või vähem kokku. Erandiks on postpositsioon *leš* 'kellegi käest, juurest, -lt'. Niidumari murde idamurrakus Mari-Tureki rajoonis ains. 1. is. pronoomen *māi* > *mā*: BR *tu-đo tula-r mari-et māletše-m jo-dān 'too isamees küsis minult'*, NR *mo-m nala-t nde. mā letše-m?* 'mis sa võtad nüüd minult?' Idamurde vorm *miñ* > *mi*: SO *miñ soyās lektān šurktuš kaimem godām-at taza kodo miletšem 'Als ich von zu Hause in den Krieg ging, blieb sie auch gesund zu*

¹⁴ Kui näitelause järel pole antud alliketeose lühendit, siis on see pärit autori kirjapanekuist 1958. ja 1959. a.

¹⁵ V. Porkka, A. Genetzi ja E. Lewy tekstide transkriptsiooni on lihtsustatud ja soome-ugri omas mittekasutatavaid märke teistega asendatud.

Hause' (ROT, 386). Idamurde teises murrakus on ains. 1. is. pronoomen omandanud seoses postpositsiooniga *leš* kuju *me*, mis ühtib mitmuse 1. is. pronoomeniga, nii et ainsuse ja mitmuse vahet teeb siin ainult possessiivsuffixs: Pet *olβo-t jōdā meletše-m* 'Die Herrschaft fragte mich' (TMSE, 178), Pet *tiñ meletše-m mašta-r ula-t, meletše-m šu-kā šindže-t* 'Du bist ein (besserer) Meister, als ich. Du kannst mehr, als ich' (TMSE, 42). E. Lewy kirjapanekuis võib leida vorme, kus pronoomenist pole peale algkonsonandi midagi säilinud: *kā-l'k'šte mletše-m ada-kuatle-ulmā-šņ* 'Im Volke ist einer noch stärker als ich' (TT, 42), *ta-jen marie-t mletše-m mñ-ndņr õ-gul-ile*. 'Dein Mann war nicht weit von mir' (TT, 42). Mitmuse 1. isikus on pronoomeni kuju *me* ühelt poolt säilinud: Pet *ti. aźza. šu-lāktāmā, meletnā. šu-kā šindža.* 'Dieses Kind ist unschuldig, es weiss mehr als wir' (TMSE, 45). Teisalt on *me* omandanud vormi *mi* või ka ainsuse omaga sarnase *mā* (niisiis teeb siingi arvulist vahet possessiivsuffixs) SO *βōštārām nalān miletna pelke kajāš-ta* 'einen Stab nehmend ging er beiseite und' (ROT, 49), TM *tā-ya-ñ ma-re māle-tsna aje-ršt elāmber-ts o-ksa na-las tō-lān* 'Egy olyan (meg olyan) ember jött tőlünk pénzt szedni, amiért a tőban lakunk' (MSz I, 252). Ka ainsuse 2. isiku pronoomen on mõnes murrakus kaotanud lõpukonsonandi (*tāñ > tā*): Otj *mā-ñ i-ktāž mō-tām tale-tset ja-đam* 'En valamit kérdezek tőled' (MSz I, 12). Mitmuse 2. isikus *te > tē* idamurdes: NP *ōndžāl titšmaš tene pajālām jōdāna tāletta, poro jumoflak* 'Mit dem ersten unangeschnittenem (Brote) flehen wir um euren Segen, gute Götter' (SUSA VII, 56).

Sellist kahekordset (pronoomen ja possessiivsuffixs) isiku märkimist leiame ainsuses rohkem kui mitmuses. Kummaski arvus ei saa *me* tuua näidet 3. isiku kohta. Sama konstruktsiooni kohtame ka sugulaskeeltes: ung *Mosolygott, hogy egészen úgy bánik ezzel a vele egykorú tisztviselővel, ahogy ő vele a polgármester* (Móricz, Rok, 56) 'Ta naeratas selle üle, et ta seda temaga ühealialist ametnikku just samuti kohtleb nagu linnapea teda'; kS (kui isik on eriti rõhutatud) *ме вылам* 'на мне, на меня' (ГЛКЯ, 104).

Näiteid pronoomeniga genitiivis leidub väga vähe: *mai ta-jen ümpala-net šogala-m* 'Ich trete auf dich' (TT, 46).

Soome keeles on see tavaline: *Olipa hän useinkin haastellut pienistä, tuumankorkeista äijistä, jotka, niinkuin hän lausuili, parveilivat tuhansittain hänen ympärillään* (Kivi, SV, 392) 'Oli ta ju tihtigi jutustanud väikestest tollikõrgustest vanameestest, kes, nagu ta ütles, parvlesid tuhandete kaupa tema ümber'.

Vaatleme eraldi refleksiivpronoomeni *ške* 'ise' esinemist koos postpositsiooniga. Isikut ja arvu väljendab sellistel juhtudel postpositsiooniga liituv possessiivsufiks, kuna *ške* jääb muutumatuks.

See konstruktsioon esineb enamasti 3. isikus (nii ainsuses kui mitmuses): MM *no ka-läk i-zi ulma-š, sapla-n sua-s mari- ka-läkäm ške. lüß'a-käžžä na-lân* 'kuid rahvas oli väike, seetõttu heitis tatarlane mari rahva (enda) alla', MM *mari- ka-läk üle-n ške. se-mânžâ* 'mari rahvas elas oma tavade kohaselt', TE *i rbe-ze äške. ajärze krü-yâm ästa.* 'ja pois tõmbab (õieti: teeb) enda ümber ringi', Pet *olbot küštâ. kuša-m i ške. dekdžžâ* 'Der Herr lässt die Alte zu sich rufen' (TMSE, 179).

Postpositsioone *de-ke* 'juurde', *dera-n* 'juures', *de-rtš(än)* 'juurest' kasutatakse koos possessiivsufiksitega tähenduses vastavalt 'koju, kodus, kodunt'. Seega annab possessiivsufiks mitmeise näeja idamari murrakuis postpositsioonile adverbilise tähenduse. Näiteid ains. 3. is.: TM *ma-re tō-käžžō ka-jen, kuju-za ške. tō-käžžō* 'Az ember hazament, az öreg (is) hazament' (MSz I, 216), M *ške-de-kšâ to-lmâ mō-ηgâ aβa-žž jode-š eryžžde-tš* 'Nachdem er heim gekommen war, fragt die Mutter ihren Sohn' (SUSA XIII, 12). O *i ške de-ke-že mive-n pura.* 'ja jõuab koju ning astub sisse'. Mitm. 3. is.: Az *ko-lšâm toime-ηgâ ške-de-kšâ kajat ta jūq-š tüñâ-lât* 'Nachdem der verstorbene begraben ist, geht man nach hause und beginnt zu trinken' (VVT, 62), Ts *šo-ηgâ-šâ:mâtš ške-dōrâ-nâšt kotšâ oksa-m šodla-t* 'Die alten männer bleiben zu hause und zählen das geld' (VVT, 59).

Tekstikogudes pole käesolevate ridade kirjutaja leidnud konstruktsiooni *ške* + *postpositsioon* 1. ja 2. isikus. Vanemais mari kirjanduse väljaandeis võib leida selliseid vorme, nagu *шкэ кōргыштыда молан тэ осалом шонэда?* (ЕВМ, 31) 'miks te mõtlete endamisi halba?'

b) Edasi teine rühm — possessiivsufiksiga varustatud postpositsioon ilma personaalpronoomenita. K. Maitinskaja käsitleb selliseid vorme ungari keeles (*elöttém* 'minu ees') personaalpronoomeni vormidena.¹⁶ J. Balassa mainib neid seoses nii personaalpronoomenite kui adverbidega.¹⁷ Sürjakomi kirjakeeles vaatleb D. Bubrich vorme *вылам* 'minu peal, minu peale' postpositsioonide baasil moodustatud personaalpronoomenitena.¹⁸ Käesolevas kirjutises vaadeldakse selliseid vorme postpositsioonide raames. Esitatagu nüüd asjaomaseid näiteid.

¹⁶ К. Е. Майтинская, Венгерский язык I, Москва 1955, lk. 275.

¹⁷ И. Балашша, Венгерский язык, Москва 1951, lk. 102—103, 119.

¹⁸ Д. В. Бубрих, Грамматика литературного коми языка, Ленинград 1949, lk. 104.

A ins. 1. is.: I *mâ-i tâ-i jâm pelenem o-m nal* 'ma ei võta sind kaasa', Mid *izä-rnän to-lda do-kem* 'neljapäeval tulge minu juurde', Otj *to-l, mâ-nâ, tö-rkem* 'gyere, mondta, hozzám (MSz I, 8), TM *mo-tâ-ya-ne to-leš tö-rkem pörtâškö?* 'Micsoda jön hozzám a házba?' (MSz I, 91), *ondže-m šēŋka-kem* 'Ich sehe zurück' (TT, 37). A ins. 2. is.: M *βoktenet mo šoya* 'Was steht neben dir' (SUSA XIII, 9), *kol'a βoštet šüten lekteš* 'die Maus kann ein Loch durch dich hineinbohren und entschlüpfen' (KSz, XV, 67), TM *ku-dal, ma-neš, tö-ket* 'lovagolj haza, — mondja' (MSz I, 326), TM *βe-s ajŋ-δŋm ma-lem dâk tōra-net, mâ-n tŋ-δŋm po-ktaš ke-rda(m), ma-neš* 'Ha a következő (tk. másik) éjjel nálád alszom, (akkor) én el tudom (öt) kergetni, — mondja' (MSz I, 96), Pet *têrtšâne-t šuke-rtâ lèktâna-t* 'Bist du lange von zu Hause fort' (TMSE, 491). A ins. 3. is.: O *kupuža-n ü-dâr šo-rtânšo-rtân kaja potše-šâže* 'kuningatütar läheb nuttes tema järel', SO *nâmalanze portâšâm βaksât* 'unter ihm breiten sie Filz aus' (ROT, 388), Tš *ajâ-rže βŋ-t, pokša-lnâže tu-l — sama-βar* 'Körülötte víz, közepén tűz. — Szamovár' (MSz I, 364), Pet *šo-lâžâ kajâ-jö-r dè-kâ ô-ndžâl-γo-tš, izâ-žâ šēŋgè-tšânžâ* 'Der Jüngere geht voran zum Fleisch, der ältere Bruder geht hinter ihm' (TMSE, 110).

Teiselt poolt annab possessiivsuffixs konstruktsioonile 3. isikus refleksiivse tähenduse: TM *ma-re tru-k šl-žân go-lta, šēŋge-l-kâže onza-leš* 'Az ember egyszerre fölébred, hátra néz' (MSz I, 78), TE *pastu-k tu-dâ pl-jâm pelen-dže nale-š* 'karjane võtab selle koera (endaga) kaasa', TE *mili-tsi-ša-mâtsâm potše-šâže naŋgaja-tu-škâ* 'ta viib militsionärid enda järel sinna', Pet *tu-dân ulma-žâ pl-žâ kü-dâžžâ* 'Sein Hund war mit ihm' (TMSE, 11).

Mitm. 1. is.: Mid *mâ-ti-δam nâ-lân mî-nâ to-kânâ* 'me võtame ta kaasa ja läheme koju', Mid *δaβa-i, ka-tš — ma-nât — to-nna* 'la-t ânde' 'noh, söö — ütlevad nad — nüüd oled sa meie juures', NM *βaštarešnâ kârjâžžât, tânâm βara katškat* 'Elénk futnak, akkor aztán megesznek' (CsNSz I, 178), TM *βa-tâžžâm o-nâ ko:do, mâ-nât, naŋga-jenâ pele-(n)na* 'Nem hagyjuk (itt) az asszonyt, — mondják — magunkkal visszük' (MSz I, 344), K *oñdžâlanna kuyo ky-ryk li* 'Elöttünk nagy hegy lett' (MSz I, 427). Mitm. 2. is.: Mid *βo-t, kè-dâ tâ-koktân a-dâr don q-nâžžâš, mâ pašte-ktâ... i-mînin šo-na* 'nii, minge teie tüdrukuga kahekesi ees, me jõuame teile... hobusega järele', TM *ka-ida, ma-neš, tö-kâda* 'Eredjetek haza, mondja' (MSz I, 171). Mitm.

3. i. s.: *Mid ə-dər pašte.kəštə kəryžə-š 'tütarlaps jookseb neile järele', J saγa.stə koste-ne-tsəm nəngeä-t 'nad viivad kaasa külakosti', wāta-t le-kt^θn: i koklā-št^θst ulma-š pē-tšē 'Auch die Frau kam heraus, und zwischen ihnen war der Zaun' (TT, 39), O arakam-at šaγa-l oγāl pele.nāšt na-lāt 'nad võtsid ka tublisti viina kaasa', Š ar-βātə donə marāžə läktət pašte.kəštə tüpö 'A menyecske és férje kimegy utánuk' (CsNSz I, 79), TM kury-ža le-kteš poštə.kəšt 'A király kimegy utánuk' (MSz I, 338).*

Sugulaskeelteski leiame analoogilisi väljendusvõimalusi: *mdE aлот 'под тобою' (OMГ, 325), мартоct 'с ними' (OMГ, 325); sm muutoin langetan päällesi järkähtämättömän tuomion (Kivi, SV, 250) 'muidu langetan sinu kohta vankumatu otsuse'; ung Ez volt as első kérése, — szólt csöndesen Pista — sose fordult eddig hozzá még levéllel se (Móricz, Rok, 65) 'See oli ta esimene palve, — ütles Pista vaikselt — siiani pole ta veel kunagi minu poole pöördunud, isegi kirjaga mitte'; kS вылам 'на мне, на меня' (ГЛКЯ, 104).*

c) Kolmandaks — pronoomen ja postpositioon ilma possessiivsufiksita. Sellises ühendis on pronoomen reeglina genitiivis. Ains. 1. is.: *Otj mə-nən βη-län te-βa-ndzen a-da kert 'ti nem tudtok rajtam átjutni' (MSz I, 61), K ta-tšē mə-jən po-tšē-š peske-pö-rdən mi-š 'Ma egy hordó gurult utánam' (MSz I, 448), Otj mə-nən a-ndzəlnə pe-š ku-γu je-r li-n šə:ndzə 'elöttem egy igen nagy tó támadt' (MSz I, 45—46). Ains. 2. is.: Otj ə-ida, šηβηr-əngə, me-tə-nən βη-län, βa-ndzenə 'Nosza, hólýag, mi te rajtat megýünk át' (MSz I, 61), K kury-tšē ertemeke mija-t tə-jən de-ke 'húsvét után hozzád jönnek' (MSz I, 4). Ains. 3. is.: NS māi tu-dən potšē-š kai-šəm 'Ich folgte ihm' (SUSA XIII, 11), SO me adak tudun βaštareš mijaš tünəlnə 'Wir begannen wieder ihm entgegenzugehen' (ROT, 49), Pet salta-k kalašə-tšilə, mo-li-n, kuze-jə-ile-n tu-dən olme-š 'Der Soldat erzählt alles, wie es geschah, wie der Teufel statt seiner lebte' (TMSE, 71).*

Mitm. 1. is.: *SO tu uβer adak jal ləške nemnən po-tšēš tolən šindže 'Das uβer kam uns wieder nach in die Nähe des Dorfes und setzte sich dort nieder' (ROT, 49), Pet kuryza-i aida-nömnə-n kű-dəň 'Älter, komm mit uns' (TMSE, 266), ile menmən den 'Lebe mit uns' (Paas., TT, 14). Mitm. 2. is.: Pet mi-ň erla-mi'e-m tenda-n dē-kə kepfšalla-n 'Ich gehe morgen Mittag zu euch' (TMSE, 129), pašte-ņke ke-tšem gulaje-m tēntə-ndēnē prla. 'Den letzten Tag amüsiere ich mich mit*

euch zusammen' (TT, 49). Refleksiivpronoomeni *ške* puhul on possessiivsufiks liitunud viimasega, mitte sellele järgneva postpositiooniga: *lū-tšo tagata. škentaندن ڤرگد:دۛلزآ*. 'Besser (ist es), stösst wie Widder miteinander' (TT, 48). Mitm. 3. is.: *Š təð-at dumaja-dä βarā keā nənən sara* 'õ is gondolkodik, aztán velük megy' (CsNSz I, 181), *Š nənən b a š t e k läktət pašte k marā-βlä* 'Utánuk kijönnek a menyasszonykísérök' (CsNSz I, 72), *Tuš βara ik paškuðoβätə miä ninən-dokə* 'Da kommt eine Nachbarin zu ihnen' (BTS, 183).

Sama võimalus on mordvaersa keeles: *монь марто* 'со мною', *минек марто* 'с нами' (OMГ, 325). Ungari keeles ei saa genitiiv kõne alla tulla.

Näiteid pronoomeniga nominatiivis: *Tuš mɪñ-gɪtsən silan keřšə* 'Stärker als ich ist die Sonne' (BTS, 179), *Tuš mɪñ-gɪtsən silan pɪl* 'Stärker als ich ist die Wolke' (BTS, 197): Mõlemad näited on ühelt ja samalt keelejuhilt kirja pandud ning rohkem pole samalaadseid tekstides kohatud.

Siirdume teise piirkonna juurde, kus substantiivse lauseliikme grammatilisi suhteid kannab postpositioon. Substantiiv ise väljendab omatavat, omaja isik tuleb esile possessiivsufiksiga, mis enamail juhtudel liitub postpositioonile, kusjuures substantiiv seisab nominatiivis.

Edasi toome vastavaid tüüpilisi näiteid. Ains. 1. is.: *Pet šužare-m, mi-nām tšamane-t ki-n, jo-l i make-m lö-māžəm optal* 'Schwester, wenn du mich bedauerst, streue Asche unter meine Füße' (TMSE, 34), *tər bokte-nem kije-n ko-do* 'Neben meinem Schlitten blieb er liegen' (TT, 37), *K pö-rt ümbalne-m kəša-l kümü-ž šəndžä*. — *təldže* 'Házam fölött pempös tál van. — Hold' (MSz I, 386), *T əja. iye. numa-l pəšta. βa-tšə ümbak əžə da numa-l kaja*. 'sarvikupoiss tõstab üles ja asetab endale õlale ning viib ära', *Ts nu-r pok^xšetšə-m lözmö-n pì-rə kudalə-š* — *šü-də-βo-z* 'mitten über mein feld läuft ein struppiger wolf. — Die heufuhre' (VVT, 150), *K əje-r türəšte-m kuk^xšo kurika. kilä*. — *pu-š* 'A tavam szélén száraz karaj (kenyér) hever. — Csónak.' (MSz I, 381). On ka juhte, kus peale postpositioonile liitunud possessiivsufiksi märgib isikut substantiivile eelnev personaalpronoomen enamasti genitiivis: *O tu-do m ə. j ə n k a p k a. d e r a n e. m imhižəm šoya-ətəš* 'ta peatas oma hobuse minu värava juures', *O m ə. j ə n p a k t š a d e k e. m mašin de-nə kaja-š oye-š li* 'minu aia(maa) juurde ei saa autoga sõita', *K tu-dun urluk^xšo tšəlä. m ə. j ə n a η a-ümbake m tolžo* 'Az ő vetőmagja mind az én földemre jöjjön' (MSz I, 450); pronoomen on nominatiivis:

NP *mān jol jāmalkem lomāžām kudalte* 'so wirf mir Sand unter die Füße' (SUSA VII, 22). A ins. 2. is.: Mid *ma-lān koute-nat, βet kit katset ko-ntaš šā-m šū-da* 'miks sa (ta) ära lasksid, ma ju keelasin (ōieti; ei käskinud) sul (teda) käest lahti lasta', T *no-ra-s kušē-n kondāna-t kān, βa-tš ümbaket pāšte-n numa-l ša-βārē* 'noh, kui sa (ta) kinni võtsid ja (siia) töid, (siis) pane (ta) endale õlale ja kanna ümber (järve)', TM *i-mūi βḡla-net o-š po-rtāšām pi-t* 'a lovadra köss fehér nemez(trakorót)' (MSz I, 99), *mēša:k k'itšē-t luk* 'Nimm es nür aus deinem Sacke' (TT, 11), SO *san dene pört köryqšket ketše opeš botš* 'Darum scheint die Sonne nicht in das Innere deines Hauses' (ROT, 331). A ins. 3. is.: M *Šo-sām pāža-šγātššā marila-n pušā ta-lān säre-n le-ktān* 'Im Frühjahr ging der Bär hinaus aus seinem Nest, noch mehr über den Mann erzürnt' (SUSA XIII, 8), SO *kolatkaš βui ḡmalanze iže mānderām pāstat* 'In den Sarg legen sie unter seinen Kopf ein kleines Kissen' (ROT, 388), Otj *a βā-tāžā taḡā-lān me-lnām küe-štāš šḡ-ryḡ βḡlä-nažā* 'a felesége meg sütni kezdte a lángost (a férje) arcán' (MSz I, 48), TM *ma-re, ma-neš, o-š βḡ-lḡm ko-k 'jo-l γokla-šāže ajā-šen nū-mal kurγu-žēš, mane-š* 'Az ember — mondja — a fehér kancát a két lába közé szorítva fut vele — mondja (MSz I, 254); substantiivile eelneb refleksiivpronoomen: K *ške. aḡa. ümbalanāže üdā* 'a saját szántó földjén elveti' (MSz I, 450); substantiivile eelneb substantiivne atribut: Pet *šuža-ržā nale-š, iža-ž: jō-l imā-kāžā optale-š purša-m* 'Seine Schwester stellt sich dazu, streut Erbsen unter die Füße ihres Bruders' (TMSE, 34), NP *uβer kuβan jol jāmalkāže puršam kudalte* 'unter die Füße der Hexe wirf Erbsen' (SUSA VII, 22), Pet *uže-š ü-dārān purlā-konlā imā-l-nāžā šō-rtāš ü-pām, solā-konlā imā-l-nāžā mue-š šī-ü-pām* 'Er sieht unter der rechten Achsel des Mädchens ein (einzelnes) Goldhaar, unter der linken Achsel findet er ein (einzelnes) Silberhaar' (TMSE, 509).

Mit m. 1. is.: SO *polšāza, jal-köryqškonā tšer-tšurum ida purto* 'helft uns, bringt keine Krankheit in unser Dorf' (ROT, 397), Pet *inde-ē-ryām nōmna-m kodāne-t šonḡe-m belešnā-oiγārā-š* 'Jetzt willst du uns, mein Sohn, auf unser Alter hier lassen, damit wir uns kränken' (TMSE, 262), *ilemašgeina mündür ogol* 'lakó helyüktöl nincs messze' (NyK III, 120). Mit m. 2. is.: So *tendan šüparlā ümbät't ä uβer lektā-da mil'am pāzaš tūḡale* 'Von dem Friedhof kam eine uβer hervor und fing mit mir

zu ringen an' (ROT, 46). Mit m. 3. is.: TM *aĵə-βan dōn kʰra-p le-ktā(t) ta ku-zen šā-n.dzāt i-mñi βŋ-lkŋšt* 'Iván meg a gróf kimegy s lovukra ülnek' (MSz I, 342).

Ungari ja soome keeles sellises konstruktsioonis ei liitu possessiivsufiks postpositioonile, küll aga mdE-s: *сельме икелеть* 'перед твоими глазами' (Феокистов, А. П., Лично-притяжательные суффиксы имён существительных в мордовских языках, Москва 1955, lk. 198; väitekiri) *сельме икелест* 'перед их глазами' (ibid., lk. 198); sama päeme kS-s: *Гольяс терпитисны ассыныны сьōкыд оломсō, кулом бораныс смирениесьыс награда босьтны надейтчōмōн* 'Бедные терпели свою тяжёлую жизнь, надеясь после своей смерти за смирение получить награду' (ГЛКЯ, 169).

Tähelepanu väärivad juhud, kus substantiiv, mille juurde kuulub postpositioon, on genitiivis: S *Jele-nān o-nōžikāžē mijā*. 'läheb Jelena ette' NP *Marjan oñdžālnāžō tūrlō, tūrlō ši* 'Vor Marja stehen Leckerbissen aller Art (SUSA VII, 33), TM *a-zan pele-nže to-βar u-lo* 'A gyerek mellett fejsze' (MSz I, 212), SO *aβam tu tšerle βatān βoktekāže mijen šindžen* 'Meine Mutter setzte sich neben diese kranke Frau hin' (ROT, 375).

Kui mari substantiiv esineb koos postpositiooniga, siis seisab ta nominatiivis (välja arvatud *kōpa* 'tõttu, põhjusel', mis esineb datiiviga).²⁰ Üldiselt peabki see väide paika, genitiiviga esinevad laiemalt ainult personaalpronoomenid teatud tingimustes (vt. lk. 177). Eelnevad näited kõnelevad siiski midagi muud. Huvitav on see, et sellisel juhul on postpositioon varustatud ains. 3. is. possessiivsufiksiga, kuigi eelnev substantiiv pole seotud mingi possessiivsuhetega. Ilmselt esineb sufiks siin demonstratiivses funktsioonis. Tõenäoliselt on siin tegemist hilisema arenguga. Et mari keeles on postpositioonid possessiivsetes konstruktsioonides hästi kõrvutatavad substantiividega (vt. lk. 182 jj.), siis võime arvesse võtta kõigepealt selliste substantiivsete possessiivkonstruktsioonide analoogia mõju, nagu *e-ryān tu-βāržā* 'poisi sark', *iza-n paktša-žā* 'vanema venna (juurvilja) aed'.

Teatavasti on possessiivsufiksil ka mari keeles, nagu mõnes teiseski soome-ugri keeles (komi, udmurdi) demonstratiiv-determinatiivne funktsioon, mis ilmneb ka seoses postpositioonidega: Otj *tē-đā o-sek šā-jālnāžā i-k mōrā-ŋgā ki-jen* 'E sōvény mögött egy nyúl feküdt' (MSz I, 47), Otj *βik-o-k a-n.dzaš ke-jen kū-đā-βītsā šā-jālkāžā* 'egyenesen hátra ment az udvar végére megnézni (MSz I, 47).

²⁰ А. Саваткова, З. Учаев, Краткий грамматический очерк марийского языка. Марийско-русский словарь, Москва 1956, lk. 849.

Nagu oleme näinud, tuleb omaja postpositiooniga substantiivi puhul enamikul juhtudel esile postpositatsioonile liitva possessiivsufiksi kaudu.

Kuid on ka teisi võimalusi omandussuhete väljendamiseks, nimelt personaalpronoomen substantiivi ees: Otj *mā-nān kū-δā-βī-tsə šəŋge-lān tse-rkəm o-ptāzā* 'Az udvarom végében építetek templomot' (MSz I, 40). Muidugi võib sellisel juhtumil substantiivile ka possessiivsufiks liituda: TM *mā-n kō-rnem dō-nō kō-štaš mo-štet* 'Te tudsz az én utamon járni (MSz I, 119). Nüüd aga, kui substantiiv esineb possessiivsufiksiga, võib tema eest pronoomen ära jääda: Pet *siñdža. šū-kə šaya-l, ja-lfšāžā kaja-ožžā. ž dē-kā* 'Lange (oder) kurze Zeit sitzt er (im Gefängnis), der Lehrling geht zu seinem Meister' (TMSE, 44), Otj *i-kānā me-ə-zām dō-nī kō-ktān pu-ra jū-āš kē-jānenā n:lŋ* 'Egyszer a bátyámmal ketten el akartunk menni sört inni' (MSz I, 32), TM *ō-nām dō-nō ajū-na(m) mā-neš* 'Az ipámmal ittam, — mondja' (MSz I, 87).

Ka siin võime tuua samu väljendusvõimalusi sugulaskeeltest: mdE *Ким трокс нумоло печксь* 'через мою дорогу заяц перешел' (OMГ, 330). Soome ja ungari keeles on see väljendusviis üldine.

Käsitledes mari postpositioone seoses possessiivsufiksitega pakub huvi nende võrdlemine substantiividega. See johtub tundud asjaolust, et mari keeles, nagu teisteski soome-ugri keeltes, on postpositioonid üldiselt substantiividest lähtunud. Osalt kujutavad nad praegugi keeles olemasolevaid substantiive enamasti mingis kohakäändes, näit.: *salta-k kalaša. tšilā, mo-li-n, kuže- ja ile-n tū-δān olme-š* 'Der Soldat erzählt alles, wie es geschah, wie der Teufel statt seiner lebte' (TMSE, 71; *o-lmā* 'koht, paik', vrd. e *asemel* < *ase*, sm *hānen sijastaan* 'tema asemel' < *sija* 'koht', ung *helyett* 'asemel' < *hely* 'koht', mdE *велькснэ, велькстэ* 'над', < *велькс* 'покрывало, крыша' OMГ, 320). Osalt on substantiivid, millest on kujunenud postpositioonid, tänapäeva mari keelest kadunud. Mõnel juhul võib neid veel sugulaskeeltes leida.

Enamik postpositioone on samal ajal adverbid. Substantiiv *ūyp* 'округа, окружающая местность' on täpselt samal kujul ka adverb 'кругом, вокруг' ja postpositioon (MPC), näit.: Ts *i rβe-ze gške. ajā-ržε krū-γām āšta.* 'ja poiss tõmbab (oieti: teeb) enda ümber ringi'. Kohtame piiripealseid juhtumeid, kus võiks sõna paigutada nii ühtede kui teiste hulka: K *aje-r tūrāšte-m kuk*šo kurika. kīā.* — *pu-š* 'A tavam szélén száraz karaj (kenyér) hever — Csónak (MSz I, 381); *tjŋp* 'край' on samal ajal ka adjektiiv — *tjŋp nōpt* 'крайний дом' (MPC). Seegi seik peegeldab ees-

pool väidetut. M. Sadeniemi märgib soome postpositsioonide kohta sama.²¹

Võrdleme nüüd isiku (resp. omaja) väljendamise viise seoses postpositsiooni ja substantiiviga: a) possessiivsufiksiga: *deke-m* 'minu juurde', *aβa-m* 'minu ema'; b) personaalpronoomeniga nominatiivis ja possessiivsufiksiga *mā·i deke-m*, mrM *mā·ñ ä·βām*; c) personaalpronoomeniga genitiivis *mā·jān de-ke*, *mā·jān aβa*. Nagu näeme, on eelnevad kolm punkti mõlemas liinis täielikult kõrvutatavad. Substantiivide puhul esineb veel üks moodus, mida postpositsioonidega seoses leiame vaid harukordselt: d) personaalpronoomen genitiivis ja possessiivsufiks *mā·jān aβa-m (tā·jān ümbalne-t* 'sinu peal').

Edasi vaatleme, kuidas väljendab mari keel omajat, ühelt poolt omandit värkiva ning koos postpositsiooniga esineva substantiivi puhul ja teiselt poolt kahe, possessiivsuhtega seotud substantiivi — põhisõna ja selle atribuudi — puhul, kusjuures atribuut on omakorda omandiks.

Siin on kaks võimalust.

a) Substantiivi kuuluvust väljendav possessiivsufiks liitub postpositsioonile: *pō-rt βoktene-m* 'minu maja kõrval', *pīre· tēr-lyba·kēm iš-wēre·št* 'Der Wolf gelangte nicht unter meinen Schlitten' (TT 37); teises rühmas, kus esimene substantiiv ise on omatav, temale järgneva substantiivi suhtes aga omanik, tuleb tema kuuluvus esile possessiivsufiksi kaudu, mis liitub teisele substantiivile (s. t. võtab enda peale sama possessiivsuse märkija funktsiooni nagu esimeses rühmas postpositsioon): *pō-rt leβedāše-m* 'minu maja katus' *kue-βujētām* (Nyr. LIV, 110) 'sinu kase latva'.

b) Possessiivsufiks liitub esimeses rühmas substantiivile: *pōrte-m βokte-n* 'minu maja kõrval', TM *ò·ñām dō·nō ajū·na(m)*, *ma·neš* 'Az ipámmal ittam, — mondja' (MSz I, 87); teiselt poolt kahe substantiivi puhul liitub possessiivsufiks esimesele: *pōrte-m leβe·dāš* 'minu maja katus', *aβa·m pə·lāš* (NyK XL, 258), *a tš a·ž tšō·nām šīndžānē·žā*, *tutla·n šorle·š* 'Es will wissen, (wo) die Seele seines Vaters (ist), darum weint es' (TMSE, 317—318).

Eeltoodu osutab postpositsiooni ja substantiivi käitumise suurt sarnasust possessiivses konstruktsioonis. Pilt pole siiski täiesti katuv, sest postpositsioonidega seoses võib genitiivis esineda küll personaalpronoomen, substantiiv aga ainult harukordadel. Kahe substantiivi puhul, kui possessiivsufiks liitub esimesele neist, esineb see genitiivis: *pōrte·mān leβe·dāš* 'minu maja katus', Otj *jo·do m βā·tsaškažā sū·ken*, *nā·ŋgen pa škū·dāžān i·dā·m a šk a* 'Ejjel vällära vetette (tkp. akasztotta), szomszédja

²¹ M. Sadeniemi, Post- ja prepositioista ja niiden rektiosta. «Virittäjä» 1943, lk. 41.

szérűjére vitte' (MSz I, 54), *ē·ryāžā atšā·žān loža·šā m šō·lāštān* 'der Sohn hat dem Vater Mehl gestohlen' (TMSE, 161).

Eelnev võrdlus viitab soome-ugri keelte arenguperioodile, kus praegune postpositsioon oli tema ees seisvale substantiivile põhisõnaks. Mari postpositsioonide substantiividest arenemise lähtekohana võiks kujutada sõnapaari, kus kaks substantiivi seisib ilma mingite vormitunnusteta teineteise kõrval, nagu seda ka tänapäeva mari keeles küllalt tihti võib kohata (enamasti märgib täiendsõna sellises sõnaühendis lähemalt määramata isikut, eset jne.): *eñe·r se·r* 'jõe kallas', (õieti: jõgi kallas), *kuyāža· ū·dār* 'kuningatütar' (õieti: kuningas tütar). Teise väljendusvõimaluse puhul asetub täiendsõna genitiivi ja põhisõnaga liitub ains. 3. is. possessiivsufiks: *kuyāža·n ū·dāržā*. Viidatagu siinkohal ka Ö. Beke märkusele selle kohta, et mõnikord on soome-ugri keeltes tavaline atributiivne konstruktsioon samaväärne possessiivsega: *Szent István nap* 'Püha Stefani päev', kuid *Mindenszentek napja* (poss. konstr.) 'kõigi pühade päev'.²² *eñe·r se·r* tüüpi sõnapaaris kujunes aegade jooksul viimasest sõnast, s. o. põhisõnast postpositsioon.²³ Oleme seisukohal, et näiteks *põ·rt jāre·m* tähendas algselt 'minu maja ümbrus' ning alles keele hilisema arenemise tulemusena võime sõna *jār* vaadelda postpositsioonina ja mainitud sõnaühendit pidada postpositsiooniliseks konstruktsiooniks tähendusega 'minu maja ümber'. Meenutame siin läänemeresoome keelte postpositsioone. Näiteks *e* (*maja*) *ees* ja *sm* (*talon*) *edellä* kujutavad endast ju vastavalt inessiivi ja adessiivi substantiivist **ete* (: **eden*) > **eti* > *esi* : *ee*. Kunagine genitiivne atribuut on määranud enamikule meie postpositsioonidest genitiivirektsiooni. Samuti nähtus, et mari postpositsiooni ees on substantiiv nominatiivis, pärineb perioodist, mil mari lauses oli nominatiivne atribuut nähtavasti üldine.

Nagu oleme näinud, kui postpositsioon väljendab grammatilise isiku suhet lause teiste liikmetega, tuleb see isik esile personaalpronoomeni ja possessiivsufiksiga, mis liitub postpositsioonile, või siis ainult postpositsioonile liitunud possessiivsufiksiga. Hoopis harvemini esineb võimalus, kus isikut väljendab personaalpronoomen, kuna postpositsioonilt jääb possessiivsufiks ära. Nähtavasti on kaks esimest väljendusviisi eksisteerinud mari keeles pika perioodi vältel paralleelselt. J. B u d e n z märgib teise kohta neist, et see vastabki paremini soome-ugri keelte süsteemile.²⁴

²² Ö. Beke, A mondatrész fejlődése. — Magyar Nyelvőr LIV, Budapest 1925, lk. 109.

²³ Ibid., lk. 109; M. S a d e n i e m i, op. cit., lk. 41; J. G y ö r k e, Tunnu-seta omandussuhteist uurali keelis. — «Eesti Keel» 1932, lk. 179 jj.

²⁴ J. B u d e n z, Cseremisz tanulmányok. — Nyelvtudományi Közlemények III, Budapest 1864, lk. 460—461.

Tuleb märkida, et korrage nii personaalpronoomeni kui possessiiv-sufiksi kasutamine ei tarvitse mari keeles väljendada mingit erilist isiku rõhutamise momenti, nagu see on näiteks ungari ja sürjakomi keeles. Kolmandana esitatud võimalust peame esimestest hiljem tekkinuks. Kui substantiivile järgneb postpositsioon, siis väljendab tema omanikku postpositsioonile liituv possessiivsufiks. Juhte, kus possessiivsufiks liitub substantiivile endale, leiame mari murretes tunduvalt vähem. Võiks oletada, et see esimene ja enam kasutatud moodus ongi primaarne soome-ugri keeltes. Kõigepealt liitus possessiivsufiks omatavale ainult siis, kui omavat väljendas isikuline asesõna²⁵, mis oli loomulikult ilma mingite käändetunnusteta: ung (az) *én fiam* 'minu poeg', mrM *mā-ñ ədā-rem* 'minu tütar' (mrN-s on pronoomen enamasti genitiivis *mā-jān üdāre-m*). Hiljem võis pronoomen ka ära jääda, nagu see praegugi esineb: sm *poi-kani*, ung *fiam*, mr *e-ryām*, kõigil tähendus 'minu poeg'. Nähtavasti ei saa eraldi rääkida possessiivsufiksitate kasutusele tulekust substantiividel ja postpositsioonidel, sest viimased polnud tol perioodil veel küllalt välja kujunenud, s. o. polnud substantiividest eraldunud. Seega kajastab mari konstruktsioon *mā-i dəne-m* 'minuga' äärmiselt vanu suhteid (pronoomen *māi* on nominatiivis). Vorm *mā-jān de-ne* on ilmselt hilisem moodustis. Nagu nägime, on pronoomen genitiivis ainult sel juhul, kui puudub possessiivsufiks. Võime oletada, et rööbiti vormiga *mā-i dəne-m* oli kasutusel konstruktsioon *pō-rt βoktene-m* 'minu maja kõrval, lähedal', mis on levinud kõigis volga ja permi keeltes. Võime kõrvutada vorme *pō-rt βoktene-m* ja *pō-rt leβedāše-m*. Tuleb meil ju sellest lähtuda, et kunagi oli *pōrt* mõlemal juhul atribuudiks. Possessiivsufiksitate kasutamise seisukohast ei oma postpositsioonid substantiividega võrreldes mingeid olulisi erinevusi.

Vaadeldes possessiivsufikseid seoses postpositsioonidega leiame suuremale osale nähtustest paralleele teistest volga ja permi rühma sugulaskeeltest, osale neist aga ka läänemeresoome keeltest ja ungari keelest. Türgi-tatari keelteski kohtame mõningaid analoogilisi nähtusi, mis vajavad edaspidist valgustamist ning võrdlemist soome-ugri keelte vastavate faktidega.

NÄIDETE ALLIKAD

1. BTS — G. J. Ramstedt, Bergtscheremissische Sprachstudien, Helsingfors, 1902 (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia XVII). 2. CsNSz. I — Beke Ödön, A cseremiszek (marik) népköltészete és szokásai I, Budapest, 1951. 3. ЕвМ — Святое Евангелие от Матфея, Казань, 1882. 4. ГЛКЯ — Д. В. Бубрих, Грамматика литературного коми языка, Ленинград, 1949.
5. Kivi, SV — Aleksis Kivi, Seitsemän veljestä, Helsinki, 1908. 6. KSz XV —

²⁵ Vrd. Ö. Beke, Türkische Einflüsse in der Syntax der finnisch-ugrischen Sprachen, — Keleti Szemle XV, Budapest 1914/15, lk. 20.

Ö. Beke, Türkische Einflüsse in der Syntax der finnisch-ugrischen Sprachen. — Keleti Szemle XV, Budapest, 1914/15. 7. Móricz, Rok — Móricz Zsigmond, Roknok, Budapest, 1932; 8. MPC — Марийско-русский словарь, Москва, 1956. 9. MSz I — Mari szövegek, I. kötet, gyűjtötte és kiadta Beke Ödön, Budapest, 1957. 10. NyK III — Budenz József, Cseremiszt tanulmányok. — Nyelvtudományi Közlemények III, Budapest, 1864. 11. NyK XL — Beke Ödön, Cseremiszt nyelvtan (III—V). — Nyelvtudományi Közlemények XL, Budapest, 1910—1911. 12. Nyr. LIV — Beke Ö., A mondatrészt fejlődése. — Magyar Nyelvőr, LIV, Budapest, 1925. 13. OМГ — М. Е. Евсевьев, Основы мордовской грамматики, Москва, 1928. 14. Paas. TT — H. Paasonen, Tscheremissische Texte, Helsinki, 1939 (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXVIII). 15. ROT — Ödön Beke, Texte zur Religion der Osttscheremissen. — Anthropos XXIX, Wien, 1934. 16. SUSA VII — Arvid Genetz, Ost-tscheremissische Sprachstudien I. Sprachproben mit deutscher Übersetzung. — Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja VII, Helsingissä 1889. 17. SUSA XIII — Volmari Porokka's tscheremissische Texte mit Übersetzung herausgegeben von Arvid Genetz. — Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja, XIII, Helsingissä 1895. 18. TMSE — Ö. Beke, Tscheremissische Märchen, Sagen und Erzählungen, Helsinki, 1938 (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LXXVI). 19. TT — Ernst Lewy, Tscheremissische Texte, Hannover, 1925—26. 20. VVT — Yrjö Wichmann, Volksdichtung und Volksbräuche der Tscheremissen, Helsinki, 1931 (= Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia LIX).

KOHANIMEDE LÜHENDID

1. Az — Az-ja-l'i küla (vt. SUST LIX). 2. BR — Bolšoi Rujal, küla Mari ANSV Mari-Tureki rajoonis. 3. I — Ištömbal, küla Mari ANSV Kuženeri rajoonis. 4. Jaš — Jašmolkino, küla Mari ANSV Mäe-Mari rajoonis. 5. K — Kükšnuri küla (vt. MSz I). 6. KJ — Krasnõi Jar, küla Mari ANSV Zvenigovo rajoonis. 7. M — Morki küla (vt. SUSA XIII). 8. Maz — Mazarõ, küla Kirovi oblasti Uržumi rajoonis. 9. Mid — Midjaškino, küla Mari ANSV Mäe-Mari rajoonis. 10. MM — Malõje Molamassõ, küla Mari ANSV Zvenigovo rajoonis. 11. NM — Ner-Mutšaši küla (vt. MSz I). 12. NP — Nižni Potami küla (vt. SUSA VII). 13. NR — Nižni Rujal, küla Mari ANSV Mari-Tureki rajoonis. 14. NS — Nöröp-Sola küla (vt. SUSA XIII). 15. O — Orsjuba, küla Mari ANSV Mari-Tureki rajoonis. 16. Otj — Otjukovo küla (vt. MSz I). 17. P — Pakšai, küla Kirovi oblasti Uržumi rajoonis. 18. Pet — Petrušini küla (vt. TMSE). 19. SO — Starõi Orjebaši küla (vt. Anthropos XXIX). 20. SR — Sredni Rujal, küla Mari ANSV Mari-Tureki rajoonis. 21. ST — Sabak Tur, küla Mari ANSV Mari-Tureki rajoonis. 22. Sindir-djali küla (vt. CsNSz I). 23. T — Torganovo, küla Mari ANSV Zvenigovo rajoonis. 24. TE — Tatär-Ener, küla Mari ANSV Novotorjali rajoonis. 25. TM — Turšo-Mutšaši küla (vt. MSz I). 26. Tš — Tšihhaidorova küla (vt. MSz I). 27. Tuš — Tušnali küla (vt. BTS). 28. U — Unša küla (vt. SUSA XIII).

К ВОПРОСУ О ПОСЛЕЛОГАХ И ИХ ОТНОШЕНИЯХ С ПРИТЯЖАТЕЛЬНЫМИ СУФФИКСАМИ В МАРИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

П. Кокла

Кафедра финно-угорских языков

Резюме

При рассмотрении послелогов в связи с притяжательными суффиксами мы различаем две группы явлений. Первая из них охватывает выражение пространственных, временных, причинных и др. отношений трех грамматических лиц. Ко второй группе относится проблема выражения обладающего имени существительного, выступающего вместе с послелогом и означаемого обладаемого.

В первой группе имеются три способа выражения лица: а) через личное местоимение и послелог с притяжательным суффиксом (*tə.ń dene.t ütšaša.š o.k li* 'с тобой состязаться нельзя'); б) через послелог с притяжательным суффиксом (*arakam-a.t šaya.л о.үдл pele.nəšt na.lät* 'и немало водки с собой возьмут'); в) через личное местоимение и послелог без притяжательного суффикса. В таком сочетании местоимение обычно ставится в родительном падеже (*təd-ät dumaja-dä bara keä nənən šaya* 'он тоже подумает и тогда пойдет с ними').

Во второй группе, где имя существительное выражает обладание, а его отношение с остальными членами предложения передает послелог, лицо обладающего выражается следующим образом: а) через притяжательный суффикс, который в большинстве случаев присоединяется к послелогу, причем имя существительное стоит в именительном падеже (*əja.iye. nima.л pəšta. βa.tšə ümba.kəžə da nima.л kaja.* 'чертенок (ее) поднимет, поставит на плечо и унесет'); б) и в этой группе лицо обладателя может быть выражено двукратно — сразу через притяжательный суффикс, присоединяющийся к послелогу, и личное местоимение, предшествующее имени существительному (*tu.də mə.ijən kapka. derane.m i.mnižəm šoya.łtəš* 'он у моих ворот свою лошадь остановил'); в) через личное местоимение, стоящее перед именем существительным, и через притяжательный суффикс, присоединяющийся к имени существительному, или же через один из них (*mə.ń kor.net pönö ko-štaš mo-šet* 'ты по моей дороге ходить можешь').

В марийском языке, как и в других финно-угорских языках, послелог, как правило, образовались из имен существительных. Отчасти в них и в настоящее время можно узнать еще сохранившиеся имена существительные (по большей части в каком-

нибудь местном падеже): *олте-ššže* 'вместо его' (*о-лтѣ* 'место'). В некоторых случаях такие существительные имеются если не в марийском, то в родственных языках. Большинство послелогов является одновременно и наречиями.

При сравнении послелогов и существительных в притяжательной конструкции выявляется большое сходство между ними. Исходной точкой развития марийских послелогов из имен существительных можно считать такую пару слов, где в притяжательной связи два существительных выступают рядом друг с другом без всяких морфологических элементов (в форме именит. падежа). Из последнего слова в течение времени образовался послелог. Употребление в марийском языке существительного, выступающего с послелогом, в форме именительного падежа восходит к периоду, когда в марийском предложении определение, по-видимому, закономерно стояло в этой падежной форме. Некоторые аналогичные явления имеются и в тюркских языках. Но они требуют еще дальнейшего изучения и сравнения с соответствующими случаями в финно-угорских языках.

ÜBER DIE POSTPOSITIONEN UND IHRE VERHÄLTNISSE ZU POSSESSIVSUFFIXEN IM TSCHEREMISSISCHEN

P. Kokla

Zusammenfassung

Bei der Behandlung der Postpositionen in Verbindung mit den Possessivsuffixen unterscheiden wir zwei Erscheinungsgruppen. Die erste von ihnen umfaßt die Ausdrucksweise der lokalen, temporalen, kausalen und anderen Verhältnisse der drei grammatischen Personen. Zur zweiten Gruppe gehört das Problem der Bezeichnung des Besitzers eines mit einer Postposition auftretenden und Besitz ausdrückenden Substantivs.

Bei der ersten Gruppe kann die Person auf drei Arten ausgedrückt werden: a) durch ein Personalpronomen und eine mit dem Possessivsuffix versehene Postposition (*tə-n dene-t ütšäš o-k li* 'mit dir kann man nicht kämpfen'); b) durch eine mit dem Possessivsuffix versehene Postposition (*arakam-a-t šara-l o-γäl pele-nāšt na-lät* 'und sie nehmen viel [eig. nicht wenig] Branntwein mit sich'); c) durch ein Personalpronomen und eine Postposition ohne Possessivsuffix. In dieser Verbindung steht das Pronomen gewöhnlich im Genitiv (*təd-ät dumaja-δ ä bara keä nənən sara* 'auch er überlegt [ein wenig] und geht dann mit ihnen').

Bei der zweiten Gruppe, in der das Substantiv einen Besitz ausdrückt, während seine Beziehungen mit den anderen Satzgliedern von Postposition ausgedrückt werden, wird der Besitzer folgenderweise hervorgebracht: a) durch ein Possessivsuffix, das sich meistens an die Postposition anschließt, wobei das Substantiv im Nominativ steht (*äja-iye·numa·n pãsta· βa.τ̄s̄e ümba·kãžè da·numa·n kaja·* 'das Teufelchen hebt [sie] auf, setzt [sie] auf die Schulter und bringt [sie] fort'); b) in dieser Gruppe kann die Person des Besitzers zweifach bezeichnet werden — zugleich durch ein an die Postposition angeschlossenes Possessivsuffix und ein vor dem Substantiv stehendes Personalpronomen (*tu·δo m̄·ij̄n kapka· ðerane·m i·m̄iz̄em šoya·at̄š̄* 'er hielt sein Pferd an meinem Tor an'); c) durch ein vor dem Substantiv stehendes Personalpronomen und ein an das Substantiv angeschlossenes Possessivsuffix (*m̄·ñ kor·nem ðon̄o ko·štaš mo·šet* 'du kannst meinen Weg gehen').

Im Tscheremissischen, sowie in den übrigen finnisch-ugrischen Sprachen, haben sich die Postpositionen aus den Substantiven entwickelt. Zum Teil kann man unter ihnen noch heutzutage im Tscheremissischen sich erhaltene Substantive erkennen, am meisten in einem der Ortskasus: *olme·šãže* 'statt seiner' (*o·l̄m̄ä* 'der Ort'). Manchmal finden sich solche Substantive, wenn nicht im Tscheremissischen, so in den verwandten Sprachen. Der größte Teil der Postpositionen sind gleichzeitig auch Adverbien.

Beim Vergleich der Postpositionen mit Substantiven in einer possessiven Konstruktion läßt sich zwischen ihnen eine große Ähnlichkeit feststellen. Als Ausgangspunkt für die Entwicklung der tscheremissischen Postpositionen aus den Substantiven kann ein solches Wortpaar betrachtet werden, wo in der possessiven Verbindung zwei Substantive ohne morphologische Elemente (im Nominativ) nebeneinander stehen. Im Laufe der Zeit hat sich aus dem zweiten Glied des Wortpaars die Postposition entwickelt. Die Tatsache, daß im Tscheremissischen das mit einer Postposition auftretende Substantiv im Nominativ steht, geht in die Periode zurück, in der das nominative Attribut im tscheremissischen Satz allgemein war.

Analogische, noch ergänzender Forschung bedürftige Fälle gibt es auch in den türkisch-tatarischen Sprachen.